رەوشا سیاسی و لەشکری ل دەڤەرا ئامێدیێ[1] (1975 - 1979)

نێچیرڤان مراد موسی* و سەلاح محەمەد سەلیم هروری**
* ئامادەیا قەدش یا تێکەل, پەروەردا قەزا ئامێدیێ, رێڤەبەریا گشتی پەروەردا دهوك
**بەشێ مێژوو, کولیژا پەروەرا بنیات, زانکویا دهوك, هەرێما کوردستانا – عێراق

((مێژوویا وەرگرتنا ڤەکولینێ: 16 کانوونا ئێکێ 2022، مێژوویا رەزامەندیا بەلاڤکرنێ: 13 ئاداری 2023))

پوختە

ئامێدیێ د ناڤبەرا سالێن (1975 - 1979) رولەکێ دیار د رێکخستنێن پارتایەتی و چالاکێن لەشکریدا هەبوو, بتایبەت پشتی حکوومەتا عێراقێ دەست ب سیاسەتا سوتنا گوندان و ڤەگوهاستنا خەلکێ کوردستانێ کری, کو ل دەڤەرا ئامێدیێ حکوومەتا عێراقێ د دوو قۆناغاندا گوندێن دەڤەرێ ڤەگوهاستن و ل پێنچ کومەلگەهێن زۆرە مللی, کو ل دەڤەرێن ژێر دەستەلاتا خۆ و ل سەر جادا گشتی دروستکربوون ئاکنجی کرن, ڤێ رەنگێ سیاسەتێ سەرکردایەتییا پارتی دیموکراتی کوردستان- عێراق (پارتی) هاندان دەست ب دوبارە رێکخستنا هێزێن پێشمەرگەی بکەن, داکو و دوبارە بزاڤا چەکداری ل کوردستانێ دەستپێبکەن, د ڤێ چەندێدا دەڤەرا ئامێدیێ رول و کاریگەریەکا مەزن هەبوو, هژمارەکا مەزن ژ خەلکی دەڤەرا ئامێدیێ د ناڤ ڤان رێکخستنێن نویدا هاتنە رێکخستن و چالاکێن سەربازی ل دژی حکوومەتێ ئەنجامدان وەك دەستپێك بۆ دەستپێکرنا *بزاڤا* گولانی ل سالا 1976.

پەیڤێن سەرەکی: ئامێدیێ, ڤەکوهاستن, پارتی, بزاڤا گولانێ, کومەلگەهێن ب زۆری.

پێشگوتن

قۆناغا د ناڤبەرا سالێن (1975-1979) د دیروکا کوردیدا ب شێوەیەکێ گشتی و دەڤەرا ئامێدیێ ب تایبەتی ئێك ژ قوناغێن گرنگ دهێتە هژمارتن, ژبەرکو شکەستنا بزاڤا چەکداری یا کوردی ل سالا 1975و داگیرکرنا کوردستانێ و سیاسەتا ڤەگوهاستنا گوندێن کوردستانێ وەك پرسەکا نشتیمانی و نەتەوەی و جەماوەری ب ئێك دەنگییا سیاسی و چڤاکی ئەڤ سەروبەر و زورداریا حکومەتا عێراقێ ل سەر خەلکێ دەڤەرێ سەپاندی قەبیل نەکر, هێزێن کوردی ل سەرێ وان پارتی دیموکراتی کوردستان (پارتی) دەست ب خۆ رێکخستن و دووبارە دەستپێکرنا بزاڤا چەکداری ل کوردستانێ کر, کو دەڤەرا ئامێدیێ د ڤێ چەندێدا پێشەنگ بوو, هەر زوی خەلك و کادرێن ل دەڤەرێ مایین د ناڤ رێکخستنێن پارتیدا هاتنە رێکخستن, بوونە هێڤیێ دەستپێکرنا بزاڤا گولانێ ل سالا 1976.

ڤەکولین ژ پێشەکی و سێ تەوەرا و ئەنجام پێکدهێت, د تەوەرێ ئێکی ئەوێ ل ژێر ناڤێ (سیاسەتا وێرانکرن و ڤەگوهاستنێ ل دەڤەرا ئامێدیێ 1975 - 1979) تێدا بەحس د سیاسەتا ڤەگوهاستنا گوندێن سنوری یێن دەڤەرا ئامێدیێ هاتیە کرن و ئاکنجیکرنا خەلکێ وان ل کومەلگەهێن ب زۆری, کو د ڤی ماوەیدا د دوو قۆناغاندا گوندێن دەڤەرێ هاتینە ڤەگوهاستن.

د تەوەرێ دوویێدا ئەوێ ل ژێر ناڤێ (رەوشا رێکخستنێن سیاسی یێن (پارتی) ل دەڤەرا ئامێدیێ (1975 – 1979) بەحس ل دووبارە نویژەنکرنا رێکخستن و دەستپێکرنا چالاکێن سیاسی و رێکخستنێن پارتی ل دەڤەرا ئامێدیێ و پەیوەندیا وان ب کادر و سەرکردایەتیا هەرێما ئێك (بادینان) و دووبارە دابەشکرنا وان ل سەر دەڤەرێ هاتیە کرن.

د تەوەرێ سێێ و دوماهییێدا ئەوێ ل ژێر ناڤێ (دەستپێکرنا بزاڤا چەکداری و چالاکێن لەشکری ل دەڤەرا ئامێدیێ 1975 – 1979) هاتیە تەرخانکرن بۆ دەستپێکرنا بزاڤا چەکداری ل دەڤەرا ئامێدیێ و بزاڤ و چالاکێن لەشکری یێن پێشمەرگەی د ماوەیێ ڤەکولینێدا ل دەڤەرا ئامێدێ ئەنجام دایین.

1- سیاسەتا وێرانکرن و ڤەگوهاستنێ ل دەڤەرا ئامێدیێ 1975 - 1979:

شکەستا سالا 1975 یا بزاڤا کوردی دەلیڤەکا باش بۆ دەستهەلاتدارێن عێراقێ پەیداکر, کو نەخشە و پلانێن خۆ یێن ستراتیژی لسەر کوردستانێ ب کریار ئەنجام بدەن, ب تایبەتی جێبەجێکرنا خالا سێێ ژ بەندێن رێکەفتناما جەزائیر 1975 د ناڤبەرا عێراق و ئیرانێدا, کو تایبەت بۆ ب پاراستنا سنوورێن د ناڤبەرا هەردوو دەولەتاندا, رێ ب چالاکێن لەشکری نەهێتەدان و دەڤەرێن سنووری بێهنە چۆلکرن, رژێما بەعس مەرەم بوو نەخشەیێ دەڤەرێن کوردستانێ ژلایێ ئاخ و مروڤیڤە ل سەر بنەمایێ نەخشی پشتی سالا 1975 دووبارە بکێشیتەڤە ب شێوەیەکی

رووبەرەكێ زۆر ژ ئاخا كوردستانێ قۆناغ قۆناغ ژیانێ تێدا نەهێلیت ب ناڤێ دروستكرنا (پشتینەیا (نطاق) ئەمنی) ب درێژیا سنوورێ عێراق و ئیران و توركیا ب كیراتیا (10 - 20)كم (الجزائیری, 2002: 59), لەورا عێراقێ بۆ نەهێلانا مەترسیا سەرهلدانا بزاڤا چەكداری, لەز د جێبەجێكرنا سیاسەتا خۆ داكر و د ناڤبەرا سالێن (1975 – 1979) شیانێن زۆر یێن سەربازی و دارایی تەرخان كرن ژ بۆ جێبەجێكرنا پلانا خۆ (مینە, 2012: 181؛ ئیسماعیل, 2000: 167), ل دەستپێكێ بریاردا دەڤەرێن سنووری (عێراق - ئیران, عێراق - توركیا, عێراق – سوریا) ب كویراتیا (10 -20)كم ژ ئاكنجی بوونێ ڤالا بكەت, ئاكنجیێن وان ڤەگۆهێزیت و ل كومەلگەهێن ب زۆری (المجمعات القسریة) [2]ئاكنجی بكەت, كو بەعسییان ب (گۆندێن هەڤچەرخ) ناڤ كربوون (مینە, 2012، 181) , د راستیدا مەرەما حكومەتێ پێ كۆمكرنا خەلكی ل كومەلگەهێن ب زۆری بوو ؛ چونكو پشتی شكەستنا 1975 سەدام حسین (1937 – 2006) جێگرێ سەروك كومارێ عێراقێ راگەهاند كو نیەتا ڤەگۆهاستنا كوردێن سەر سنوورێن ئیران و توركیا هەیە (عەبدولكەریم, 2011: 33), د ڤی چەندێدا مەرەما حكومەتێ ڤالاكرنا رووبەرەكێ مەزنێ ئەردی و دروستكرنا دەڤەرەكا قەدەغەكری بوو (محەمەد, 2004: 124).

ل گەل دەستێكرنا بزاڤا چەكداری, بەعسیان هیچ پروژەیەكی سیاسە نەبوو بۆ چارەسەركرنا كێشا كوردی, بەلكو د ڤیا ب رێكا هێزێ و و سەركوتكرنێ كوردان ژ ناڤبەت و دوماهیك بینیت, ب نەخشەیەكی هەمی كوندێن كوردستانێ وێران بكەت, ئاكنجێن وان ڤەگوهێزیت بو گومەلگەهێن ب زوری, ب ڤێ چەندێ پێشمەرگەی ژ بزاڤێ دابریت و ژێدەرێن ژیانا بزاڤێ هشك بكەت(ئەمێن, (1999): 7), ڕژێما بەعس ئەڤ نەخشەیە ل دوماهیا سالا 1976 دەستپێكر ب درێژاهیا 800كم دەڤەرێن سنووری كوردستانێ یێن حوكمێ ئۆتونومی(مینە, 2012: 181) و كەفتە تێكدانا گۆند و بازێرێن سنووری و دانانا پشتینەیا ئەمنی ب درێژاهیا سنوورێن باكوری (محەمەد, 2004: 129؛ مەخمووری, 2006: 39), دەڤەرێن سنووری ل پارێزگەها دهوكێ كەفتنە بەر ڤێ هەلمەتێ, هژمارەكا زۆر یا گۆندان هاتنە ڤەگۆهاستن, ل قەزا ئامێدیێ د قۆناغا ئێكێدا (26) گوند ژ گۆندێن سنووری ل دەڤەرا دوسكی ژووری, و نێروە و رێكان ب كویراتیا (5 – 10)كم هاتە تێكدان, خەلكێ گۆندێن وان ڤەگوهاستن, كو بەشەك ژێ ب فرۆكێن هەلیكوپتەر بۆ دەڤەرێن رەب و ریتێن د كەڤنە سەر جاددا گشتی دناڤبەرا دهوك – شێلادزێ ل گوندێن بامەرنێ, قەدشێ, دێرەلوكێ و شیلادزێ بێ مال و حال دانان و بێ جهەكێ ئاكنجی بوونێ بۆ بهێتە دابینكرن یا هاریكاریەكا دارایی بۆ بەێتەدان (زێرەڤان نێروەی, 2022), ژ وان

گوندان (چەم تی, شێخ مەما ژووری, شەتینس, بیرێ, ئەرتیس, تتم, زێوە, نێروەك, هیشە, پێدە, پیرهەسن, ستپ, قەسركا, خوارێ, بالەسینا, هرسێ, چارمەندا, زێر, زێوا سەری, دزگەە, هیشەت, نێروا ژووری, نێروا ژێری, دووتازا, كانی سارێ و سپینداریێ) (جمهوریة العراق, 1978), ل دەڤەرا بەرواری بالا رێزا گوندێن سنووری ژ گوندێ بێتكارێ ل رۆژهەلاتیڤە هەتا گوندێ كێستە ل رۆژئاڤا دەڤەرا بەرواری بالا بەركەفتن و خەلكێ وان هاتە ڤەگۆهاستن و ل دەڤەرێن ژێر كونترولا خۆ ل قەزا ئامێدیێ و زاخۆ ئاكنجی كرن (مزووری, 2022: 123).

د قۆناغا دویڤدا د ناڤبەرا سالێن (1977 -1979)ب شێوەیەكێ بەرفرەهتر رژێمێ دەست ب ڤەگۆهاستنا خەلكی وان كر ب كویراتیا (10- 20)كم خەلكێ گوندێن دەڤەرێن سنووری ل قەزا ئامێدیێ هاتنە ڤەگۆهاستن و هژمار گوندێن دی بەر هەلمەتا ڤەگۆهاستنێ كەفتن, د ئەڤی ماوەییدا ل قەزا ئامێدیێ (156) گۆند هاتنە تێكدان[3] و ئاكنجییێن وان, كو نێزیكی (5935) خێزان بوون هاتنە ڤەگوهاستن, ب ڤی شێوەی: ل ناحیا بێبو (نێروە و رێكان) (96) گۆند و (3020) خێزان, ناحیا كانی ماسێ (بەرواری باڵا) (60) گۆند و (2915) خێزان هاتنە ڤەگۆهاستن(مینە, 2012: 308-311).

هەروەسا ل دویڤ مادێ (6) ژ یاسایا پارێزگەهان ژمارە (159) یا سالا 1969 (یا راستڤەكری) ل 1 كانوونا دوویێ 1979(توڤی و بادی, 2010: 20) بریار هاتەدان سەنتەرێ ناحیا نێروە و رێكان ژ گۆندێ (بێبو) بهێتە ڤەگۆهاستن بۆ گۆندێ دێرەلوكێ (كتاب شعبة سرسنك, 1986؛ رێكانی, (ب. م): 20).

سەرجەم گوندێن ڤێ قۆناغێ ل گەل ڤەگوهاستنا وان بۆ كومەلگەهێن ب زۆری گوندێن وان ب تانك و بندوزەران ژلایێ لەشكرێ عیراقێ ل گەل عەردی هاتنە ڕاستكرن, ژێدەرێن ژیانێ تێدا نەهێلان, هەمی دەڤەر هاتنە مین رێژكرن بۆ هندێ هاتن و چوون لێ نەهێتەكرن و كرنە دەڤەرێن قەدەغەكری و هەر كەسەكێ ل وان دەڤەران هاتبا گرتن چارەنڤیسێ وی كوشتن بوو (سورمێ, 2006: 92؛ نێروەی, 2017: 400), هەروەسا لەشكر و چەتا دەست ب سەر مال و مولكی خەلكێ ڤان دەڤەراندا گرت, ب تایبەت گیانەوەر و بەرهەمێن چاندنێ, كو ژێدەرێ سەرەكی یێ ژیانێ بوون, سیاسەتا رژێما بەعس كارەكێ نەیاسایی و دژی بەهایێن مروڤایەتی بوو و سەپاندنا هزرا بەعس بوو ل سەر هاولاتیێن كوردستانێ (الفضل, 2005: 139).

زوربەیا خەلكی بۆ كومەڵگەهێن ب زۆری د هاتنە ڤەگۆهاستن، كو ل دویڤ پلانەكا پێش وەخت و ب شێوەیەكی رێكخستی ل سەر جادا گشتی ل نێزیك سەربازگەە و توپخانە و دامودزگەهێن تەپەسەركرنێ

یێن رژێمێ ئاكنجی كرن, ب شێوەیەكی, كو ئەو خەلكە ل ژێر كونترۆل و چاڤدێریا وان بیت (سورمێ, 2006: 94).

هوسا رژێما بەعس دەست ب ئاڤاكرنا كومەلگەها كر, د بروسكەیەكا نهێنی و بلەز یا لیژنا بلندا كاروبارێن باكوری, كو ل رۆژا 12 كانوونا دوویێ 1978 ئاراستەی وەزارەتا (بەرگیری و ناڤخۆ) كربوو, ب مەرەما دانانا لیژنەكێ ب ناڤێ (لیژنا جێبەجێكار) بۆ ئاڤاكرنا كومەلگەهێن ب زۆری ل دەڤەرێن حوكمێ ئۆتۆنومی ل پارێزگەهێن هەولێر, سلێمانی و دهوكێ, بروسكێ ئاماژە ب ئاڤاكرنا (1500) خانیا ل پارێزگەها دهوكێ دابوو, كو ب شێوەی كومەلگەهێن ئاكنجی بوونی بێهنە دابەشكرن, بۆ ئاكنجیكرنا خێزانێن ڤەگوهاستیا ژ گوندێن د كەڤنە سنووری ب كیراتیا (10 – 20)كم, تێدا هاتبوو د درێژترین ماوەدا هەتا 1 حزیرانا 1978 بێهنە تمام كرن (اللجنة العليا لشؤون الشمالية, 1978).

ل دەڤەرا ئامێدیێ رژێما بەعس بۆ ئاكنجیكرنا خەلكێ دەڤەرێن سنووری پێنج كومەلگەهێن ب زۆری ل سەر جاددا گشتی سەرسنكێ – شیلادزێ ئاڤاكرن, كو پێكهاتن ژ كومەلگەهێن:(قەدشێ, كانێ, دێرەلوكێ, شیلادزێ و سیریێ)[4] (مینە, 2012: 188), د ڤان كومەلگەهاندا خەلكێ عەشیرەتێن (نیروە و رێكان, دوسكی ژووری, بەرواری بالا) تێدا ئاكنجی كرن (مینە, 2012: 183), هەروەسا بەشەك ژ خەلكێ بەرواری بالا ل كومەلگەهێن (هیزاڤا, بێگوڤا, دەركار عەجەم, باتیفا, بیرسڤێ) ئاكنجی كرن, كو حكومەتێ ئەڤ كومەلگەهە ل سەر رێكا زاخۆ - بەروارێ بالا دروست كربوون و بەشەكێ دی ژ خەلكێ ڤان عەشیرەتان بۆ كومەلگەهێن (كورێت گاڤانا و باگیرا) ڤەگۆهاستن (مینە, 2012: 188), تا رادەیەكی ژینگەها جوگرافی یا كومەلگەهێن ب زۆری یێن ل دەڤەرا ئامێدیێ هاتینە دانان ل گەل ژینگەها خەلكێ هاتینە ڤەگۆهاستن یا گونجای بوو, بەراورد ل گەل كومەلگەهێن ب زۆری یێن ل دەڤەرێن دی یێن كوردستانێ هاتینە دروست كرن, كو ب هیچ رەنگەكی كەشوهەوا و فاكتەرێ جڤاكی و ئابووری و پاشخانا كەلتوری یا خەلكێ گوندان ل بەر چاڤ نەهاتبوو وەرگرتن (محەمەد, 2004: 181). ژ لایەكێ دیڤە سەرەرای هەمی وان دەردەسەری و نەهامەتیێن ب سەر وان دا هاتین, بگرە ژ ڤەگۆهاستنێ و ژ دەستدانا مال و مۆلكی لێ ئەڤ خەلكە د كاودانەكێ باشتر دابوون بەراورد ل گەل خەلكێ دەڤەرێن دی یێن كوردستانێ ژ ڤەگۆهاستیان؛ چونكی ل دەڤەرێن كوردستانێ ئاكنجی كرن (محەمەد, 2004: 185).

مەرەما حكومەتێ ژ دروستكرنا ڤان كومەلگەها كومكرنا خەلكێ گۆندان بوو ل دەڤەرێن ژێر دەستهەلاتا خۆ, واتە ب پلا ئێكێ ب مەرەما كونترولكرنا ئاكنجیان هاتبوونە دروستكرن (محەمەد, 2004: 178), هەر چەندە حكومەتێ بەردەوام پروپاكندا پێشكێشكرنا خزمەتگوزاریێن جوراوجور كر ژ وان تەندروستی, رەوشەنبیری, پەروەردە, چڤاكی و پیشەیی, زێدەباری ڤیركرنا رێكێن نە سەرەكی و گرێدانا وان ب رێكێن سەرەكیڤە, هەروەسا گرێدانا خانێن وان ب تورا ئاڤێ, كارەبێ, زێراباڤە و دابینكرنا هەمی بنەماییێن ژیانا هەڤچەرخ(حكم ذاتی, 1978: 54) هەتا سەدام حوسینێ ئەڤ بانگەشە دكر, دەمێ دیار كری: "كو هندەك گۆندێن پاشكەفتی د ناڤ چیادا هەنە زەحمەت خزمەتگوزاریێن رەوشەنبیری و تەندروستی بگەهنێ, ژ بەر هندێ پێدڤیە بۆ وان گۆندێن هەڤچەرخ ل سەر رێكان دروست بكەن دا بێ بەهر نەبن ژ خزمەتگۆزاریێن حكومەتێ" (هاتیە ڤەگوهاستن ژ: نێروەی, 2017: 401), هەر چەندە ڤان كومەلگەها خزمەتگوزاریێن زێدەتر هەبوو ژ گۆندێن وان, بەلێ ل گەل هندێ د بێ كێم و كاسی نەبوون, ژلایەكێ دیڤە زیانەكا مەزن یا ئابورێ ل گوندان كر, كو هەتا ئەڤرۆ كاریگەریا وێ یا مای.

هەروەسا رژێما بەعس ل گەل سیاسەتا ڤەگوهاستنێ پێكولا عەرەبكرنا دەڤەرێدا, ب رێكا گوهرینا ناسناما نەتەوەی, ڤێ سیاسەتێ د سەرژمێریا سالا 1977دا رەنگڤەدا, ل دەڤەرا ئامێدیێ هژمارا عەرەبا د زێدەبوونێ دابوون ل چاڤ پێكهاتێن دی ب تایبەت مەسیحیان, هژمارا وان ب (6254) كەسا دهێتە خەملاندن ب رێژا (8,49%) ژ سەرجەمێ ئاكنجێن ڤەزا ئامێدیێ, كو د سەنتەرێ ڤەزایێدا رێژا عەرەبا گەهشتبوو (13%), ژلایێ پێكهاتا نەتەوەییڤە عەرەب پشتی كوردان ل پلا دوویێ هاتن (الجمهورية العراق, 1978), بەلێ د راستیدا ئەڤ ژمارە زۆرە بۆ نەتەوەیەكێ ل دەڤەرا ئامێدیێ, كو خوجهێن رەسەنێ وێ نەبن, جهێ پرسیارێ یە؟ لەورا ئەڤ ژمارا عەرەبا یا ل دەڤەرێ هەی, پێشاندەت, ئەڤ كەسانە یان بۆ مەرەمێن كاركرنێ و لەشكری هاتینە دەڤەرێ یان نە راستیا سەرژمێریێن عێراقێ نیشان دەت؛ چونكی بەشەك ژ ئاكنجێن رەسەنێن دەڤەرێ ب ناڤێ نەتەوەیێ عەرەب هاتینە تومارکرن ب تایبەت مەسیحی. ئەڤ ژی پشتی دەركرنا یاسایا گوهرینا نەتەوەی هات, كو ئەڤ یاسایە د چیتە خانەیا جێبەجیكرنا سیاسەتا عەرەبكرنێ ل وان دەڤەرا كو زۆرینەیا وان كورد, یاسایێ داخواز ژ كورد و كەمەنەتەوا دكر, نەتەوەی خۆ بگوهرن بكەنە عەرەب, بۆ ڤێ چەندێ ژی گڤاشتنێن مەزن بكاردئینان ب تایبەت ل سەر فەرمانبەر و كریكاران ل دەمێ رەتكرنا ڤی یاسایێ, وەكی ڤەگوهاستنا راژەیا وان بۆ ژ دەرڤەی پارێزگەهێ, ژێ وەرگرتنا كوبونا (بطاقة) خوراكی, راوستاندنا سەرموچێ سالانە و بلندكرنا دەرمالا, دابەزاندنا پلا كارگیری و دەركرن ژ خانیێ حكوومەتێ (ئیسماعیل, 2011: 75).

2-رەوشا رێكخستنێن سیاسی یێن پارتی دیموكراتی كوردستان ل دەڤەرا ئامێدیێ (1975 – 1979):

ب شكەستنا بزاڤا كوردێ 1975 ڤالاهیەكا مەزن د میدانا سیاسی یا كوردیدا پەیدابوو نەئومێدیێ خەلكێ كوردستانێ گرت (عیسی, 2005: 379) ئەحمەد حەسەن بەكر (1968-1979) سەروك كومارێ عێراقێ سێ جارا گوت: "ب دوماهیك هات بۆ هەتا هەتاییێ", بەلێ گوتنا وی بۆ دەستپێكەكا بلەز بۆ دووبارە رێكخستنا ریزێن كوردی و دەركەفتنا چەند رەوتەكا, كو ل دوماهییێ بۆ ئەگەرێ دەركەفتنا چەند پارتەكێن نوی (عوني, 1993: 97؛ عیسی, 2005: 379)؛ چونكی د شكەستنا 1975 جورە پەرتەوازەی و بەلاڤ بوون دناڤ ریزێن كوردیدا پەیدابوو, بەشەك ژ ئەندامێن سەركردایەتیا وی دەمی یا پارتی دیموكراتی كوردستان- عێراق (پارتی) خۆ ژ بەرپرسایەتیا شكەستنێ ڤەدزی (برایەتی, 1997).

پشتی شكەستنێ ب ماوەیەكی كێم سەركردایەتیا (پارتی) ب سەرپەرشتیا مەسعود بارزانی و ئیدریس بارزانی ب رازەمەندیا بارزانی دەست ب رێكخستنا كاروباران كرن (بارزانی, 2021أ: 21). ب مەرەما دووبارە دەستپێكرنا كار و چالاكیان مەسعود بارزانی ل 15 نیسانا 1975 پەیوەندی ب كومەكا كادرێن (پارتی) یێن سیاسی و لەشكری ل ئیرانێ كر, ل دەستپێكا هەیڤا گولانێ بۆ جارا دوویێ ل گەل كومبوو, كو ل دەڤەرا ئامێدیێ هەر ئێك ژ (ئازاد محەمەد نەجیب بەرواری و عەبدوللا سەدیق مایی) بەشدار بوون (كریم, 1998: 147), د كومبوونێدا مەسعود بارزانی ل سەر دووبارە رێكخستنێ ل سەر شێوازەكی نوی, كو بگۆنجیت ل گەل بارودوخێ نوكە ئاخفت, هەروەسا ئاماژە ب پێدڤیا پێكئینانا ئالیەتەكا نوی بۆ سەركردایەتیا پارتیدا, د ڤێ چەندێدا مەسعود بارزانی گرنگی ب كادرێن گەنج و رەوشەنبیردا. ئەركێن راپەراندنا كاروباران ل ناڤخویا كوردستانێ, ئیرانێ و ژ دەرڤە هاتنە دابەشكرن (بارزانی, 2021أ: 23-23), دەست ب بزاڤا سیاسی نهێنی كر.

ل دوماهیك كومبوون, كو ل ناڤەراستا چریا دوویێ 1975 هاتە ئەنجامدان, چەندێن بریار دەركرن, كو دوو ژوان گرنگ بوون: ئێك, دابەشبوونا كوردستانی ل سەر دوو هەرێما, هەرێما ئێك (بادینان) ل ژێر سەرپەرشتیا جوهەر نامق سالم و كەریم شنگالی, هەرێما دوو (سوران) ل ژێر سەرپەرشتیا عارف تەیفور و محەمەد رەزا (بارزانی, 2021: 23-24؛ برایەتی، 1997), كو سنورێ هەردوو هەرێما (رێكا هاملتون)[5] بوو ل باكورێ پارێزگەها هەولێرێ, هەرێما ئێك رۆژئاڤایێ رێكا هاملتون و هەرێما دوو رۆژهەلاتێ رێكا هاملتون بوو (بارزانی, 2021أ: 50). دوو, بەرهەڤكرنا بەیاننامەكێ ب ناڤێ پارتی, ب ناڤ و نیشانێن (كوردستان گورەپانا راستەڤینە یا خەباتێ یە, ئەی جەماوەرێ مە خەباتێ بكەن وكەتوارێ نەكسێ لابدەن) و هنارتە كوردستانێ (بارزانی, 2021: 40-44), هەروەسا د كومبوونێدا بەحسێ ئەگەرێن شكەستنا بزاڤا ئیلولێ و پێدڤیا دووبارە دەستپێكرنا بزاڤا چەكداری كر (توفیق و شینك, 2019: 263) و دەست ب هنارتنا كادرو پێشمەرگەی بۆ كوردستانێ كر, هاشم رەمەزان (ابو عنتر) و برایێ وی عەبدوللا رەمەزان (ابو نوال) و سەید حەسەن گەهشتنە دەڤەرێ و پەیوەندێ ب وان كوردێن باشور كر یێن ماینە ل كوردستانا باكور (بامەرنی, 2022), كو ئەڤێ دەمیدا هژمارەكا پێشمەرگە و كادرێن (پارتی) ل سەر سنورێ ل كوردستانا باكور هەبوون, بەرهەڤی بۆ دووبارە رێكخستنا رێكخستنێن پارتی ل دەڤەرێ دكر.

پاشان ل چریا دوویێ 1975 سەركردایەتیا كاتی (القیادە المؤقتة)[6]یا (پارتی) هاتە دامەزراند, بەلێ ب شێوەیەكێ فەرمی هەتا كونفرانسێ تەباخا سالا 1976 جێگیر نەكر (نێروەی, 2008: 71؛ گەوهەری, 2020: 79-82). ل دەڤەرا ئامێدی (ئازاد بەروارێ) وەك ئەندامێ سەركردایەتیا كاتی هاتە هەلبژاردن (كریم, 1998: 152؛ گەوهەری, 2020: 50).

ل دویڤ بەرنامە و كارێ سەركردایەتیا كاتی یا پارتی هژمارەكا كادر و پێشمەرگا پێكولا نویژەنكرنا ئورگانێن (پارتی) ل ناڤخۆیا كوردستانێ, ئیرانێ, ئەوروپا و ئەمریكادا, كو ل دەڤەرا ئامێدیێ (ئازاد بەرواری, حەمید بەرواری, عەبدوللا سەدیق مایی, شەعبان غەفار بێدوهی, مستەفا سالح عەبدوللا نێروەی, ئەحمەد شانە هروری, سەید سالح جەم سەیدی) ل گەل بوون (گەوهەری, 2020: 59).

هوسا پارتی دەست ب رێكخستنێ كر, ل 24 چریا دوویێ 1975 سەرپەرشتێن هەرێما ئێك ل بادینان گەهشتنە سەر سنووری دناڤ ئاخا توركیادا (نێروەی, 2008: 76). گەهشتنا سەرپەرشتێن هەریما ئێك و خوجهبوونا وان ل گەلیێ (كوماتە) ل سەر سنووری عێراق و توركیا, ل وێرێ سەر ل نوی ب هاریكاریا هاشم رەمەزان (ئەبو عنتر) و عەبدولرحمان سالح و چەند كادرێن دی پەیوەندیێ ب رێكخستنێن پارتی ل دەڤەرێ كر, ل دوماهیا هەیڤا كانوونا دوویێ 1976 تا رادەیەكی شیان رێكخستنێن پارتی رێك بێخن (نێروەی، 2013: 10).

هەژی گوتنییە, بەری هاتنا سەركردایەتیا هەرێما ئێك (بادینان) بۆ دەڤەرێ جۆرە رێكخستنەك و دووبارە دەستپێكرنا كارێ پارتایەتی ل دەڤەرا بادینان و تایبەت ئامێدیێ هەبوو, ژلایێ وان كادرێن و پێشمەرگێن (پارتی) یێن پشتی شكەستنا 1975 چۆینە توركیا, دەربارەی ڤێ چەندێ ئیسماعیل مستەفا بامەرنی د بێژیت: "من گوتە مستەفا مزیری دا دەست ب رێكخستنەكا حزبی بكەێن, پشتی چەند سەرەدانا و ب حوكمێ نیاسینا خەلكێ دەڤەرێ ئەم شیایین هزرا دووبارەبوونا شۆرەشێ د ناڤ

خەلکێدا بەلاڤ کەین, کو ئەڤ کارێ مە دکر بێ ئاگەداریا سەرکردایەتیا پارتی بوو" (بامەرنی, 2022).

رێکخستنێن پارتی د ڤێ قوناغێدا ل دەڤەرا ئامێدیێ, پشتی گەهشتنا هاشم رەمەزان (ابو عنتر) و پەیوەندکرنا وی ب (مستەفا مزیری, محەمەد سەلیم بریفکی, سالح حەجی, ئیسماعیل بامەرنی, زهێر بامەرنی و حەمید بامەرنی), ل سەر دەڤەرێ دابەشکرن و راسپاردن بێهنە ناڤ ئاخا باشورێ کوردستانێ (ابوعنتر, 2005: 279), بۆ هندێ مزگینیا ئامادەکارێن بزاڤا چەکداری و پەیداکرنا پشتەڤانیێ بۆ بزاڤا کوردی و ژ نوی نویژەنکرنا رێکخستنێن پارتی بکەن, ل دوماهیا چریا ئێکێ 1975 ئێکەم گەرا هاتنا هەردوو کادرێن پارتی مستەفا مزوری و سالح حەجی بامەرنێ ژ باکورێ کوردستانی بۆ دەڤەرا گولیا دەستپێکر, پاشان دەربازی دەڤەرا ئامێدیێ بوون ل گوندێن (شیخویی)[7] ل رۆژئاڤا چیایێ مەتین ب نهێنێ دەست ب راچاندنا هێل و شانێن رێکخستنا پارتی کر (مزووری, 2022: 35), ئیسماعیل مستەفا بامەرنی و هەڤالێن وی هاتنە راسپاردن ب کارێ رێکخستنێ ل دەڤەرا بەرواری بالا, بامەرنێ, سەرسنکێ و ئامێدیێ, دەڤەرێن بەرواری ژێری و بەرێ گارەێ ب مستەفا مزیری, محەمەد سلیم بریفکی وسالح حەجی هاتنەدان (بامەرنی 2022) , هوسا ل دوماهیا سالا 1975 ب رێکا ریبارێ خابیری دەربازی دەڤەرا ئامێدیێ بوون و مزگینیا بەردەوامیا بزاڤا چەکداری ب خەلکی کوردستانێدا و دەست ب رێکخستنێن پارتی کر. ب گەهشتنا مەحمود ئیزدی (سەعید و قادر, 2014: 51) و عادل مزوری بۆ دەڤەرێ, وان ژی رولەکێ باش و بەرچاڤ د رێکخستن و کارێ پارتایەتی ل دەڤەرا ئامێدیێ هەبوو ب تایبەت دەڤەرا بەرێ گارەێ (بارزانی, 2021: 37-38). هەروەسا هێزێن پێشمەرگەی بارەگایێن خۆ ب شێوەکێ نیمچە بەردەوامی ل دەڤەرێ دانا, کو ل دەڤەرا ئامێدیێ ئەحمەد شانەی بارەگایێ خۆ ل (بلێمبیری) دانا, کو دهێتە هژمارتن ئێکەم بارەگایێ خوجە یێ بزاڤا گولانێ, حاجی قادو و محەمەد گەودان بارەگایێ خۆ ل (گوفکێ) دانا, محمود ئیزدی و عادل مزوری ل بارەگایێ دەڤەرا بەرێ گارەێ دانا (مزووری, 2022: 132), عەبدوللا سالح و فؤاد میرانی سەرپەرشتیا رێکخستنێن پارتی ل دەڤەرا رۆژهەلاتا بەرواری بالا, نێروە, ریکان و نهێل کر, بارەگایێ خۆ ل گەلیێ فەقێ ل روژئاڤایێ بێتکارێ دانا, پشتی گەهشتنا میلازم عەلی وی سەرپەرشتیا هێزێن پێشمەرگەی ل وێ دەڤەرێ کر (نێروەی, 2022).

هەروەسا ل دەڤەرێن ژێر دەستهەلاتا حکوومەتێ سەرەرای چاڤدیریەکا مەزن ل سەر ئەندامێن پارتی, د ناڤخودا پێکولا خۆ رێکخستن و دامەزراندنا (پارتی) د هاتەدان, ل ناڤەراستا سالا 1975 مەکتەبا سیاسی یا (پارتی) عەلی عوبەیدوللا مایی راسپارد ب نویژەنکرنا رێکخستنێن (پارتی) ل بن ناڤێ سەرکردایەتیا کاتی ل دەڤەرا بادینان (عەبدلحەمید, 2009: 16), ژلایێ خۆڤە ژی حەیدەر حەجی حەیدەر ئیسفکی ب هاریکاریا محەمەد عەلی ئەحمەد ئیسماعیل و وەیسی عەلی حەسەن لیژنا (شەفەق) یا نهێنی دامەزراندن و دەست ب کار وچالاکیێن سیاسی کر, پشی پەیوەندیکرنا وان ب هژمارەکا کادرێن (پارتی) و خەلکێ دلسوز, رێکخستنێن وان بەرفرهەبوون, لەورا بریارا دامەزراندنا دوو رێکخراوا ل دەڤەرا ئامێدیێدا (عەبدلحەمید, 2009: 18) :

-رێکخراوا گارە, کو سنوورێ کارو چالاکیێن وێ دەڤەرا ئامێدیێ, سەرسینکێ و قەدشێ بوو, ژ ڤان ئەندامان پێك دهات (قەدشی, 2022) :

1-حەیدەر حەجی حەیدەر ئیسفکی
بەرپرسێ رێکخراوێ و لیژنا شەفەق.

2-عەلی عوبەیدوللا یوسف ئەندام.

3-جەمال سلێمان قەدشی ئەندام.

-رێکخراوا لەیلا قاسم, سنوورێ کارو چالاکێن وێ سوارەتیکا ل دەڤەرا ئامێدیێ ل گەل زاویتە, مانگیش بوو, ژ ڤان ئەندامان پێك دهات :

1-وەیسی عەلی حەسەن
بەرپرس رێکخراوی و ئەندامێ لیژنا شەفەق.

2-سەید سالح محەمەد سەلیم زاویتەی ئەندام.

3-سەدیق سەعدی زاویتەی ئەندام.

د ماوەیەکێ کێمدا هژمارەکا ئەندامان ژلایێ ڤان رێکخراواڤە هاتنە رێکخستن (قەدشی, 2022), کو هەر ئێك ژ ڤان رێکخراوا نێزیکی (75) ئەندام هەبوون, ب ڤان کاران رادبوون (عەبدلحەمید, 2009: 18) :

1-گەهاندنا پێزانینان ل سەر لەشکرێ حکوومەتێ و بزاڤێن وان یێن روژانە.

2-بەلاڤکرنا بەلاڤوکا ل دەڤەرێن ژێر دەستهەلاتا دوژمنی.

3-بەلاڤکرنا هزر و بیرێن نەتەوەیی و هشیاریێ د ناڤ خەلکێ کوردستانێدا.

4-ب جهێنانا هەر فەرمانەکا ژلایێ سەرکردایەتیا پارتی و بزاڤا کوردیڤە دەردکەڤیت.

هەروەسا ل باژێرێ ئامێدیێ لیژنا شەفەق پەیوەندی ب مەلا حەسەن دێرەشی کر, وەك بەرپرسێ شانا سەرەکی دەست نیشانکر, کو پەیوەندیێن وی ل گەل کومەکا رێکخستیان هەبوون, پشتی ماوەیەکی ژ کارکرنێ لیژنا شەفەق شیان پەیوەندیی ب عەلی عوبەیدوللا مایی بکەت, رێکخستنێن وان پتر بەلاڤ و بەرفرە بوون. هوسا دوو لیژنێن دی ب ناڤێ لیژنا (دهوك) ب بەرپرسایەتیا محەمەد سەدیق هروری و لیژنا (گولان) ب بەرپرسایەتیا نوری مەلا سەلیم شێلازی هاتنە دامەزراندن (قەدشی, 2022) .

ل دەڤەرا نێروە و رێکان و نهێلێ محمود کانیسارکی, نەجمەددین کارەیێ, سەعید نەباغ, سالح محەمەد

ئەحمەد بناڤێ کۆمەکا دی یا کادرێن (پارتی) دەست ب نوژەنکرنا ڕێکخستنێن (پارتی) کر, کو مەحمود کانیسارکی ب ڕێکا ماجد بەگێ چەلی پەیوەندی ل گەل سەرکردایەتیا (پارتی) هەبوو (نێروەیی, 2022).

ل دەڤەرا بەرواری بالا ژی پشتی گەهشتنا پەیاما سەرکردایەتیا (پارتی) ب ڕێکا شەعبان غەفار بێدوهی ژ زاردەڤێ عەبدولرحمان بناڤی د گەهینیتە عەبدوللا بناڤێ, ل گورەی پەیامێ دووبارە دەست ب نویژەنکرنا ڕێکخستنێن (پارتی) بکەن, لەورا عەبدوللا بناڤی کار بۆ ئەڤێ ئارمانجێ دکەت, ل 18 حزیرانا 1975 ڕێکخراوا (11 ئاداری) یا نهێنی دامەزراند, و دەست ب ڕێکخستنێن (پارتی) کر, کو ڕێکخستنا وان زەمینەیەکا مەزن و کاریگەر ل وێ دەڤەرێ بۆ بزاڤا چەکداری سازکر (مزووری, 2022: 219-220).

د راپورتەکێدا هاریکاریا ئەمنا سەرسنکێ ل 7 شوباتا 1976, ڕێڤەبەریا ئەمنا پارێزگەها دهوکێ ل سەر لڤینێن مەلا حەمدی عەبدولمەجید سەلەفی ل سەر دووبارە دامەزراندنا (پارتی) ل دەڤەرێ و پەیوەندکرنا تەیب ئەلکیشکی بەرپرسی بەرێ ییێ ل. ن. ئامێدیی یا پارتی ب وی ئاگەدار دکەت (کتاب معاونیة أمن سرسنك, 1976). کادرێن پارتی یێن بۆ ناڤەراست و باشورێ عیراقێ هاتینە دیرکرن, رولەکێ سەرەکی د رێکخستن و هنارتنا ئەندامێن پارتی بۆ ناڤ رێزێن پێشمەرگەی ل دەڤەرێن سنوری ل باکورێ دەڤەرا ئامێدیێ هەبوو.

ڕێکخستنین پارتی ژبەر چاڤدیریا توندا زەلامێن رژێمی زۆر نهێنی بوون, کو پەیکەربەندیا رێکخستنا پارتی ل دویڤ پەیرەوێ ناڤخۆ ژ شانا بنەکێ پێکدهات, ئەڤ شانەیە چێنەدبوو ژ سێ کەسان پتر بیت ب مەرەما پارستنا نهێنیا کارێ پارتایەتی (کەلەش, (ب. س): 156), هەروەسا ئەندامێن شانەیەکێ ئەندامێن شانەیا دی نە د نیاسین, هەر (5-10)شانەییێن بنەکی, شانەیەکا سەرەکی ژێ دهاتە پێکئینان (قەدشی, 2022).

د قۆناغا نوی یا خۆ رێکخستنا پارتیدا, شارەزایا رێکخستنێن پارتی د کارێ رێکخستنێدا یا کێم بوو, دەزگەهێن ئەمنی یێن رژێما بەعس ئەڤ چەندە ب دەلیڤە زانی جهێ خۆ د ناڤ ڤان رێکخستنادا بکەن و رێکخستنێن وان ئاشکرا بکەن (قەدشی, 2022), لەورا پشتی ماوەیەکێ کێم ئێکەم تورا رێکخستنێن نهینی ل دهوکێ ئاشکرا بوو, هژمارەك ژ رێکخستنێن نهێنی ل دهوکێ ب گشتی و دەڤەرا ئامێدیێ هاتنە گرتن, یێن نەهاتینە گرتن پەیوەندی ب بزاڤا چەکداری کر, بۆ نموونە ل ناڤەراستا سالا 1976 تورا رێکخستنێن پارتی ل قەدشێ ئاشکران بوو, (جەمال قەدشی) ئەندامێ رێکخراوا گارە یا نهینێ ژلایێ سازیێن ئەمنی یێن حکوومەتێڤە هاتە گرتن, رێکخستنێن دی یێن پارتی ل قەدشێ, کو هژمارا وان یازدە کەس بوون ب ناڤێ: (محمود محەمەد قەدشی, مراد موسا عەلی (درباس قەدشی), مراد محەمەد ئەمێن قەدشی, غەنی محەمەد قەدشی, عومەر تاهر قەدشی, عەلی عەبابەکر ئیسفکی, عومەر حجی ئیسفکی, سەعید پیرموس قەدشی, شەعبان عەبابەکر ئیسفکی, پیرموس حەسەن, ئەمین ئەحمەد), ل سەرسینکێ (محەمەد حەسەن عوسمان ئەردنی, کامل شەعبان ئەرەدنی و عەبدولرحمان یونس مستەفا ئەردنێ) ژ بوو رزگاربوون ژ دەستی حکوومەتێ خۆ گەهاندە بارەگایێ سەرکردایەتیا پارتی ل کوماتە و چەکێ پێشمەرگایەتیێ هەلگرت. هەروەسا مەلا حەسەن دێرەشی بەرپرسێ شانا سەرەکی ل ئامێدیێ ل گەل (حسێن سالم رەشید ئامێدی, عەبدولرەحمان عەبدولقادر ئامێدی, کەمال عەلی پاشا ئامێدی, خالد تەوفیق ئامێدی, شاکر ئەحمەد ئامێدی) وەك رێکخستنێن نهێنی ل ئامێدیێ هاتنە گرتن, بەری وان ژی مەلا عەبدوللا بامەرنی, محەمەد سەدیق هروری و حەیدەر حەجی ئیسفکی (قەدشی, 2022) ل گەل ژمارەکا دی یا رێکخستنێن نهینی سـەر ب لیژنا شەفەق و دهوك هاتبوونە گرتن (عەبدلحەمید, 2009: 19).

رژێما بەعس وەك گڤاشتن ب مەرەما ڤەگەریانا کەسێن پەیوەندی ب بزاڤا چەکدار کری دەست ب گرتنا خیزان و زاروك و کەس و کارێن وان کر, ل چریا دوویێ 1976 خیزانێن وان پێشمەرگێن ل دەڤەرا ئامێدیێ پەیوەندی ب بزاڤا کوردی کرین هاتنە گرتن, بۆ ماویێ هەشت رۆژان ل بنگەهێ پولیسا ل کەلها سەرسنکێ هێلان, ب رێکا موختارا داخواز ژ گرتیا کر, کو داخوازێ ژ کەسوکارێن خۆ بکەن ڤەگەرنەڤە و خۆ رادەستی حکوومەتێ بکەت, بەلێ گرتیا داخوازیا وان رەتکر, لەورا بۆ کەلها ئالوکا ل دهوکێ پاشان موسل, حلە و دیوانیە ڤەگوهاستن ل زیندانا (مەهناویە) ب ماوەی سالەك و هەشت هەیڤا زیندایکرن تا لیبورینا گشتی ل سالا 1978 هاتە ئازادکرن (ئەرەدنی, 2022).

رێکخستنا (پارتی) ل دەڤەرا ئامێدیێ جوداتر ژ دەڤەرێن دی تایبەتمەندیا خۆ هەبوو, کو ژن وەك رێکخستی ل پتریا دەڤەرێن ئامێدیێ کارێ رێکخستنێ کر, د هەمان دەمدا رێکخستنەکا بهێز د ناڤ کریستیاناندا ب تایبەت ل دەڤەرا بەرواری بالا هەبوون (مزووری, 2022: 106).

هەروەسا قوتابیان ب تایبەت ل قوتابخانێن دواناڤنجی ل کومەلگەه و بازێرکێن سەر ب قەزا ئامێدیێڤە رولەکێ گرنگ د رێکخستنێن (پارتی) د ڤێ قۆناغێدا هەبوو, رولێ خۆ روویدان و بویەرەکا هەی ل دەڤەرێن ژێر دەستێ حکوومەتێ گێرا و گەلەگ جاران د ناڤ ڤان رێکخستنێن نهێنیدا کچ ژی هەبوون, بەلاڤکرنا پەلاڤوکێن پارتایەتی, ساخکرنا بیرەوەری نەتەوەی و نشتیمانی, نڤێسینا دروشمان ل سەر دیوارێن دام و دەزگەهێن رژێما بەعس و رێکخستن و ئەنجامدانا

خوپێشاندانان و سمیناران ژ گرنگترین چالاكیێن ڤان رێكخستنا بوون, هەمی ئەڤ كارو چالاكیە ب پشتەڤانی و هەڤكاریا هێزێین پێشمەرگەی د هاتنە ئەنجامدان (ئامێدی, 2022).

ل سالا 1979 ل سەر ئاستێ ناڤخۆ هندەك گوهرین لەز و كاریگەر ل سەر گورەپانا سیاسی كوردی و د ناڤ پارتێن سیاسی رووبدان و سیمایێ بزاڤا كوردی و دەڤەرێ ب ڤان گوهرینا تا رادەیەكی رەنگەكێ نوی بخۆڤە گرت و بۆ چەند سالەكا ماڤە (نێروەی, 2008: 103).ل دەڤەرێن رزگاركری هێزەكا سیاسی و چەكداری یا چالاك و كاریگەر پەیدابوو, ئەو ژی حزبا شیوعی یا عێراقی, ئەڤ ژی پشتی پەیوەندێن وێ ل گەل حزبا بەعس تێكچووین (نێروەی, 2008: 103), پاشان مرنا بارزانی د دویڤدا هات[8], هەمی ئەندامێن سەركردایەتیا كاتی بەشداری د رێورسمێن ڤەشارتنا جەنازێ وێ كر, لێك كومبوون (كریم, 1998: 157), پاشان بریارا بەستنا گونگرێ نەهێ یێ پارتی هاتەدان (برایەتی,1997).

ل 4 چریا دوویێ سالا 1979 ب بەشداریا (325) ئەندام كونگرە هاتە گریدان (كریم, 1998، 147؛ گەوهەری, 2020، 164-172), مەسعود بارزانی ب سەروكێ پارتی ل گەل (21) ئەنداما بۆ لێژنا ناڤەندیا پارتی هاتنە هەلبژاردن, ل دەڤەرا ئامێدیێ هەر ئێك (ئازاد بەرواری, حەمید بەرواری, نەجمەددین یوسفی, عەبدوللا سەدیق مایی) وەك ئەندامێن لیژنا ناڤەندیا پارتی هاتە هەلبژاردن (كریم, 1998: 159).

پشتی كونگرێ نەهێ یێ پارتی ل 4 چریا دوویێ 1979 و دوماهیك هاتنا رولێ سەركردایەتا كاتی, پارتی دووبارە رێكخستنێن خۆ نویژەن كرنەڤە, هوسا سەركردایەتیەكا نوی بۆ پارتی هاتە هەلبژاردن (برایەتی، 1997), دووبارە كار هاتنە رێكخستن, هەمی هێزێن چەكدار ل ئاستێ لق و لێژنێن ناوچێ‌دا هاتنە رێكخستن د رێكخراوێن (پارتایەتی – لەشكەری)دا بناڤێ (شانا بنەكی, شانا سەرەكی و رێكخراو), كو گرێدایی لیژنا ناوچێ بوو, لیژنە سەر ب لقێ‌ڤەبوو(كەلەش,(ب.س): 155), ئانكو هەیكەلێ رێكخستنێ ژ(سەروكێ پارتی, مەكتەبا سیاسی, مەكتەبا ناڤەندی, لق, لیژنێن ناوچا, رێكخراو, شانەیێن سەرەكی و بنەكی) پێكهات, كو د ڤێ قوناغێ‌دا رێكخستنێن سیاسی تێكەل بوو ل گەل رێكخستنێن لەشكەری (كەلەش, (ب. س): 86), لدویف بریارا كونگرەی دەستەیەكا نوی بۆ لقا ئێك یا پارتی ل دەڤەرا بادینان هاتە دانان, د. جەرگیس حەسەن وەك بەرپرسێ لقێ هاتە دانان (كەلەش, (ب. س): 102).

هەروەسا لدویف بریار و راسپاردێن كونگرەی هەر دەڤەرەكێ لیژنەكا ناوچێ بۆ هاتە دامەزراندن, ل دەڤەرا ئامێدیێ ل. ن. ئامێدیێ هاتە دامەزراندن, سەید سالح چەمسەیدی ئێكەم بەرپرسێ لیژنا ناوچا ئامێدیێ بوو پشتی نسكویا سالا 1975 (پیگداودی, 2021: 34), لیژنا ناوچا ئامێدیێ ژ چەند رێكخراوا پێكدهات, كو پێدڤی بوو بەرپرسێ رێكخراوی و جێگرێ وی چەندەكێ ژ زانست و بزاڤێن لەشكری زانیبا, هەروەسا هەر رێكخراوەكێ كادرێ سیاسی ژی هەبوو, رێكخستنا ڤان رێكخراوا د ئاشكرا بوون ب هەیكەل, بارەگا, بزاڤ و چالاكیێن جوراوجور بتایبەت یێن لەشكەری (ئامێدی 2010: 201-202). هەروەسا لیژنا ناوچێ ژ بلی رێكخراوییێن پێشمەرگەی, رێكخراوێن دی یێن رێكخستنا پارتی هەبوون, ل دەڤەرێن رزگاركری د ئاشكرابوون و ل دەڤەرێن لژێر دەستەلاتا رژێمی د نەهێنی بوون و كارو چالاكێن خۆ ب شێوەییێن جوداجودا ئەنجام دان (كەلەش, (ب. س): 155-159).

هەژی گوتنێ یە ل. ن. ئامێدیێ هەمی سنورێ ڤەزا ئامێدیێ ڤەگرت, ژ بلێ دەڤەرا كێم نەبیت ل دەڤەرا بەروارێ ژێری, كو سەر ب ل. ن. شێخان بوون (ئامێدی, 2010: 99). ل وی دەمی ل. ن. ئامێدیێ بارەكایەكێ جێگیر نەبوو, بشێوەیەكێ گەروك ل دەڤەرا بەرواری بالا كاروچالاكێن خۆ ئەنجامدان (كیستەی, 2018: 12).

2- دەستپێكرنا بزاڤا چەكدارێ و چالاكێن لەشكری ل دەڤەرا ئامێدیێ (1975 – 1979):

3-1: دەستپێكرنا بزاڤا چەكدارێ ل دەڤەرا ئامێدیێ:

ب شكەستنا بزاڤا رزگاریخوازا كوردی ل سالا 1975 كاودانەكێ ئالوز و نەئاسایی و دژوار ب سەر كوردستانێدا هات, كەسێن چەكێ خەباتێ هەلگرتی و چووینە د ناڤ رێزێن بزاڤا كوردیدا چ سیاسی یان لەشكری مورالا وان تا رادەیەكی لاواز بوو, هزركر ئێدی بزاڤا ڕزگاریخوازا كوردی ب دوماهیك هات, د ناڤ رژێمی ژیدا ئەڤ كەسە هەبوون شانازی ب ڤێ سەركەفتنێ دكر, هوسا بۆشاییەكا سیاسی یا مەزن ل كوردستانێ پەیدابوو و دەرفەتەكا باش ب رژێما بەعسدا نەخشە و سیاسەتا خۆ ل كوردستانێ جێبەجێ بكەت.

پشتی ئەڤێ شكەستنێ هژمارەكا پێشمەرگە ل دەڤەرێن سنوری مابوون ل هیڤیا دووبارە بوونا خەباتا چەكداریبوون, دەربارەی ئەڤێ چەندێ كەریم شنگالی د بێژیت: "پشتی رێكەفتناما ئادارا 1975 د ماوەیێ وان (13) روژادا چەند كار هاتنە ئەنجامدان و ل سەر ئاستێ سیاسی مەسعود و ئێدریس بارزانی كومەكا كومبوونا ل گەل سەركردایەتیا پارتێ گرێدان بۆ هێلانا هژمارەكا پێشمەرگەی, كو هژمارا وان نێزیكی (1000) پێشمەرگەی بوون ب شێوەیەكێ نهێنی, ل دەڤەرێن جودا تایبەت ل دەڤەرا بەرواری بالا و نێروە و هەركی بنەجێ" (برایەتی، 2002). ب مانا ڤێ هژمارا پێشمەرگەی ل سەر سنوری دەلیڤا دووبارەبوونا بزاڤا چەكدار یا كوردی خوشتر لێكر.

پشتی هێزێن پێشمەرگەی ل رۆژێن 6- 19 ئادارا 1975 بۆ لایێ دیێ سنوورێ ئیرانێ خۆ ڤەكێشای,

مەسعود بارزانی و ئیدریس بارزانی ل هەیڤا نیسانێ و گولانا 1975 ب فەرمانا بارزانی ژمارەیەكا كۆمبوونا ل گەل كادرێن پێشكەفتی و گەنچ یێن (پارتی) ئەنجامدان (برایەتی، 2002), لەورا پشتی ڤان كۆمبوونا (پارتی) دەست ب هنارتنا كادر و پێشمەرگێن خۆ بۆ دەڤەرێ كر (حفظ الله, 2022) ب مەرەما پەیوەندیكرنێ ب پێشمەرگێن د ناڤ باژێری و ئەو پێشمەرگێن ل سەر سنوورێ كوردستانا توركیا و عێراقێ ماین, كو نەشیابوون بگەهنە ئیرانێ كر (عەدۆ, 2021: 19).

هەروەسا سەرپەرشتێن هەرێما ئێك (بادینان) ل 24 چریا دوویێ 1975 گەهشتنە سەر سنووری د ناڤ ئاخا توركیادا (نێروەی, 2008: 76). پشتی مانا وان بۆ ماوەیەكی ل سەر سنووری و ب مەرەما پەیوەندكرنا جەماوەری, ل (كوماتە) ل سەر سنورێ عیراق و توركیا بارەگایێ سەركردایەتیا هەرێما ئێك (بادینان) دانا, دەربارەی ڤێ چەندێ كەریم شنگالی د بێژیت: "ماوەیەكی باش ل سەر سنوری دناڤبەرا عێراق و توركیا ب كولەمەرگی مە حزبایەتی كر, تاكو شیاین ل جهەكی ب ناڤێ (كوماتە) بارەگایەكێ بچوك دروست بكەین و داكو خەلك ل دەوروبەرێن مە كوم ببیتەڤە و مەفرەزیێن پارتیزانی سیێ سیێ و دویڤدا حەفت حەفت دروست بكەین" (برایەتی, 1993).

دەست ب بەلاڤكرنا ئیكەم بەیاناما سەركردایەتیا كاتی كر (بارزانی, 2021أ: 40-44؛ برایەتی, 1993), هەتا 20 كانوونا ئێكێ 1975 سەركردایەتیا هەرێما ئێك شیان 600 دانەیان ژ وێ بەیاننامێ بەلاڤ كەت (نێروەی, 2008: 76). ژ بلی سەدان پێشمەرگا, كو پشتی شكەستنا سالا 1975 ڤەگەریا بوونە ناڤ خێزانێن خۆ, ب ماوەیەكی ڤەگەریانەڤە پەیوەندی ب رێكخستنێن (پارتی) كر (جالیاند, 2012: 346), ل دەڤەرا ئامێدیێ زێدەباری وان پێشمەرگەیێن ل سەر سنوورێ كوردستانا باكور مایێن و خۆ رادەستی حكومەتێ نەكری, كو زوربەیا وان خەلكێ گوندێ بامەرنێ بوون (ابوعنتر, 2005: 278-279) , كومەكا گەنجێن گوندێ قەدشێ و خەلكێ دەڤەرا بەرواری بالا پەیوەندی ب رێكخستن و سەركردایەتیا هەرێما بادینان یا (پارتی) ل كوماتە كرن, هوسا بزاڤ بەرفرهبوو و مەفرەوێن پێشمەرگەی ل هەمی دەڤەرێن بادینان بەلاڤبوون (بامەرنی, 2022).

هنارتنا پێشمەرگەی و كادران بۆ ناڤخویا كوردستانێ بەردەوام بوو, پشتی گەهشتنا هژمارەكا بەرچاڤ یا پێشمەرگەی بۆ هەریما ئێك, دەست ب دابەشكرنا وان ل سەر دەڤەرێ هاتە كرن, ل دەڤەرا ئامێدیێ مەفرەزا سەید حەسەن, ئیسماعیل بامەرنی و مستەفا مزوری بەرەڤ دەڤەرا بامەرنێ و سەرسینكێ و بەرێ گارەێ ب رێكەفتن, دەڤەرا بەرواری باڵا ب مەفرەزا محەمەد گەودا, ئەمین ئیزدو و نوری خدر هاتەدان ل گەل كەرتێ زاخو و بەشەك ژ دەڤەرا دوسكی یا. (بارزانی, 2021أ: 37-38), لەورا كەریم شنگالی د بێژیت: "ل دەوروبەرێن هەیڤا نیسان و گولانا 1976 مەفرەزێن مە د ئامادەبوون بۆ چالاكیا" (برایەتی، 2002).

هوسا ئامادەكارییێن باش ژلایێ لەشكریڤە هاتنەكرن بۆ دەستپێكرنا بزاڤا چەكداری, ل دور پەیدابوونا ئیكەم جار دەستپێكرنا بزاڤا چەكداری, هاشم رەمەزان (ئەبو عنتر) د بێژیت: "شۆرەشا گولانێ یا ژ گوندێ (بیرمان) [9]ل سەر سنورێ عێراق توركیا و ژ مالا (یوسف بیرمانی)ی دەستپێكری... ل ڤی گوندی ئیكەمین تەڤنێن رێكخستنا حزبی بۆ دەستپێكرنا شۆرەشا 26 گولانێ 1976 هاتیە راچاندن" (ابوعنتر, 2005: 34-66), واتە ئێكەم رێكخستنێن بزاڤا گولانێ ل دەڤەرا بادینان بوون.

هەر سەبارەت دەستپێكرنا بزاڤێ سامی عەبدولرەحمان دبێژیت:"پشتی قیادا موقەت پروگرامێ شۆرەشێ و رێكخستنی و رەوشەنبیری دانای, ل هەیڤا گولانێ ل نێزیك سنورێ توركیا ل دەڤەرێن سندی, گولی و بەرواری باڵا شۆرەش هاتە دەستپێكرن, و دماوەیەكێ كێمدا سنورێن كوردستانا عێراقێ ل گەل توركیا هەمی گرت... (پارتی) بوو شەر راوستاندی و (پارتی) بوو شەر نوی دەست پێكریە ڤە, كەسێ بەری مە دەست پێ نەكر... ئیعتمادا مە ب شكلەكێ كوللی ل سەر خۆ بوو" (عەبدولرحمان, 1995: 13).

سیاسەتا تێكدان و چولكرنا گوندێن كوردستانێ و ڤەگوهاستنا ئاكنجییێن وان ژلایێ رژێما عیراقێ ڤە, خۆ رێكخستن و بەرهەڤیا سەركردایەتیا بادینان و بریارا بەرگیركرنێ ژ ئەگەرێن سەرەكی یێن دەستپێكرنا خەباتا چەكداری بوون ل 26 گولانا 1976 (برایەتی، 1993؛ حفظ الله, 2022). راستە نەخشەیێ سەربازی و كارگێری یێ بزاڤێ ل دەڤەرا بادینان هاتبوو دارێشتن, بەلێ چریسكا ئیكێ یا خەباتا چەكداری ل حاجی ئومەران ل دەڤەرا سوران دەستپێكر, پشتی شەر دناڤبەرا مەفرەزەكا پێشمەرگەیو لەشكەرێ عێراقێ روویدایی[10] (برایەتی, 1993). سەبارەت ڤێ چەندی مەسعود بارزانی دبێژیت:"ل دەمژمێر چواری سپێدێ ل 26 گولانا 1976 ئیكەم چالاكیا پێشمەرگەی ل دەڤەرا حاجی ئومەران هاتە ئەنجامدان, دڤێ چالاكیێ دا سەیید عەبدوللا شەهید بوو... بۆ ئیكەم شەهێدێ شۆرەشا گولانێ" (بارزانی, 2021: 47). لەورا پارتی ئەڤێ رۆژێ ب رۆژا دەستپێكرنا بزاڤا گولانێ ناڤ دبەت.

د هەمان رۆژدا ل چەندین دەڤەرێن جوداوجوددا هێزێن پێشمەرگەی هێرشی سەر بنگەهێن رژێما عێراقێ كرن (عمر قەدشی, 2022), ل دەڤەرا ئامێدیی ئیكەم چالاكیا لەشكری ل گوندێ (كانی بەلاڤێ) ل دەڤەرا بەرواری بالا ب سەرپەرشتیا جەوهەر نامق سالم هاتە ئەنجام دان ود ڤێ چالاكیێ بنگەهەكی لەشكری یێ

رژێمێ ل گوندێ ناڤبری هاتە راکرن (برايەتی، 1994)، هوسا چالاکێن پێشمەرگەی رۆژ بۆ رۆژێ گەشەکر، بەرفرهە و گشتگیر بوون.

3-2- چالاکێن لەشکری[11] و چەکداری ل دەڤەرا ئامێدیێ 1976 - 1979:

بەرێ دەستپێکرنا بزاڤا چەکداری هێزێن پێشمەرگەی چەند کریارێن لەشکری بچوک ل دەڤەرا ئامێدیێ و زاخۆ ئەنجام دان و زیان ب هێزێن عێراقێ گەهاندن (نێرەویی، 2022)، ل دەڤەرا ئامێدیێ پێش دەستپێکرنا بزاڤا چەکداری کریارەکا لەشکری لسەر (پرا بلبل)[12] هاتە ئەنجامدان دژی هێزێن حکوومەتێ، د ئەنجامدا هژمارەکا سەربازێن حکومەتێ هاتنە کوشتن (برايەتی، 1994). ل گەل ئەنجام دانا ڤان چالاکیان ل دەستپێکا هەیڤا گولانێ دەڤەرا (نێروە و رێکان) ل سەر سنورێ تورکیا ژلایێ هێزێن ئەسمانی یێن عێراقیڤە هاتە بومبەبارانکرن (ابوعنتر، 2005: 82). ڤان کریارا زمینە پتر خوشکر و دەستێ مەفرزێین پێشمەرگێن (پارتی) بۆ ناڤ کویراتیا گوند و بازێرێن دەڤەرێ زێدەتر لێ کر.

هەروەسا ل 28 گولانا 1976 ل گوندێ هورکێ ل دەڤەرا بەرواری بالا هێزێن پێشمەرگەی، کو هژمارا وان (21) پێشمەرگە بوو ب سەرپەرشتیا (حەمید هەجر گراڤی) هێرشی سەر هێزێن حکوومەتێ کرن، د ئەنجامدا هێزێن پێشمەرگەی شیان هژمارەکا سەربازێن عێراقێ بکوژن و (9) سەربازان ژێ ئێخسیر بکەن، دەست بسەر هژمارەکا چەك و تەقەمەنیان و کەلوپەلێن لەشکریدا بگرن (گڤاری، 2021: 30-31؛ عمر قەدشی، 2022).

هەژی گوتنێ یە د هەیڤا حزیرانێدا چەندین چالاکێن مەزن ل دەڤەرا ئامێدیێ و زاخۆ هاتنە ئەنجامدان (حەفزوللا، 2022؛ نێروەی، 2022)، ل دەڤەرا ئامێدیێ ل 26 حزیرانا 1976 هێزێن پێشمەرکەی هێرشی سەر مەخفەرێ پولیسا ل هورکێ ل روژئاڤا بەرواری بالا ل دەرا ئامێدیێ کر و د ئەنجامدا ئامر مەخفر ل گەل هەشت پولیسا هاتنە کوشتن و دەست ب سەر مەخفەر ێ پولسیادا گرت، (11) پولیس ئێخسیرکرن ل گەل دەستکەفتنا ژمارەکا چەك و تەقەمنیان (عمر قەدشی، 2022). هەروەسا هێزەکا پێشمەرگەی ب سەرپەرشتیا سەیید حەسەن و مەفرەزا حەسەن کیستەیی ل تیرمەها 1976 هێرشی سەر رەبیەکا هێزێن حکومەتێ ل باشورێ کانی ماسێ دکەن (ابوعنتر، 2005: 80)، ڤان چالاکیان دەنگڤەدانەکا مەزن د ناڤ خەلکێ کوردستانێدا پەیداکر، ب دەهان خەلکێ گوندێن وێرانکری و یێن ل دەڤەرێن رزگارکری ماین، هژمارەکا کوردین دویرکری بۆ باشورێ و ناڤەراستا عێراقێ ڤەگەریان پەیوەندی ب پێشمەرگەی کر (بوتاني، 2002: 71).

سەرهلدانا بزاڤا کوردی بۆ حکومەتا عێراقێ تشتەکێ نەچاڤەرێکری بوو، لەورا حکومەتا عێراقێ ل حزیرانا 1976 ب زۆریکرنا سەربازی راگەهاند، ژ دایکبووین سالا 1950 وەك یەدەك بۆ خزمەتا سەربازی هاتنە بانگکرن و ئێکسەر رەوانەی دەڤەرێن چیایی (نێروەی، 2017: 408-409) یێن دەڤەرا ئامێدیێ کرن.

هەروەسا ل دەسپێکا هەیڤا تیرمەهێ 1976 هێزێن پێشمەرگەی هێرشی سەر سێ رەبیێن هێزێن عێراقی ل سەر جادا گشتی دهوك – سەرسنكێ كرن و د ڤان هێرشاندا زیان ب هێزێن حکومەتێ گەهاندن، بۆ ماوەکێ دەمکی دەست سەر ڤان رەبیان د گرت، ل رۆژا پاشتر هێزێن عێراقێ رێکا دهوك – سەرسنگێ گرت و خێزانێن وەزیران یێ، کو بۆ بهێنڤەدانێ ل هاڤینگەها سەرسنکێ بوون ب رێکا هەلیکوپتەرا ڤەگوهاستن، ڤان کریارا حکومەتا عێراقێ نەچار کر ڤەکولینا سەروبەرێ دەڤەرێ بکەت و سەرکردایەتیا ئەنجومەنێ شۆرەش ل سەر ڤان کریارێن سەربازی کوومبوو و پاشان بەیاننامەك ژ لایێ جێگرێ سەروکێ ئەنجومەنێ شۆرەش (سەدام حسێن) دەرکر و سۆزا راوستاندنا عەرەبکرن و ڤەگوهاستنا گوندێن کوردستانێ دا، هەروەسا سەردانا پارێزگەهێن کوردستانێ کر، سەردانێن بەرپرسێن حکوومی بۆ دەڤەرێێن کوردی هەتا دوماهیا تیرمەها 1976 بەردەوام بوون (ابوعنتر، 2005: 81).

چالاکیێن پێشمەرگەی د بەردەوام بوون، هێزێن پێشمەرگەی کریارێن سەربازی دژی هێزێن حکوومەتێ ئەنجامدان، ل چەندین دەڤەرا هێرشی سەر هێزێن حکوومەتێ کرن، ل دەڤەرا ئامێدیێ ل 20 ئیلولا 1976 هێزێن پێشمەرگەی بیسەکێ ل هەمبەر هێزێن عێراقی ل سەر رێکا زاخۆ – کانی ماسێ د ناڤبەرا گوندێ (چەڤەلا و بریفکا) دانا، هێزەکا عێراقی د کەڤیتە بیسەییا پێشمەرگەی پشتی شەرەکێ دژوار ترۆمبێلەکا سەربازی ژجورێ ئیفا هاتە سوتن و هژمارەکا سەربازێن عێراقی هاتنە کوشتن و بریندار بوون (بوتاني، 2002: 86؛ عمر قەدشی، 2022).

سالا 1977 سالا خۆ رێکخستن و رێکخستنا جەماوەری و ئەنجامدانا چالاکێن پارتیزانی بوو ل سەرانسەرێ کوردستانی، ل دەڤەرا ئامێدیێ هێزێن پێشمەرگەی ل گوندێن (سارکێ، سەرنی، کەرو) بۆ ئەنجامدانا کریارەکا لەشکەری خۆ بەرهەڤ دکر بۆ هندێ بۆ رژێمێ دیار بکەت کو بزاڤا رزگاریخوازا کوردی یا بەردەوامە، ل وی دەمی حکوومەت ل دەڤەرا نێروە و رێکان سەرقالی دروستکرنا رێکەکا لەشکەری بوو بۆ کونترولکرنا دەڤەرێ، هێزێن پێشمەرگەی ب سەرپەرشتیا (زەعیم عەلی) د کریارەکا پارتیزانی ل وی جهی ئەنجامدا، دوو ئەندازیار هاتنە گرتن، ئێك مسری و یێ دی خەلکی موسلێ بوو، وەك کارڤەدانەك بەرامبەر ڤێ کریارێ، لەشکرێ عیراقێ هێرشی سەر گوندێ (بناڤیێ) ل دەڤەرا نهێلێ کر و گوند دورپێچ کر و (14) کەس ژ خەلکێ

گوندێ ناڤبری دەستەسەرکرن و ڤەگوهاستن بۆ کەرکوکێ, ل سالا 1978 و ل دویڤ رێکەفتنامەکێ هەر 14 کەس ل بەرامبەر ئازادکرنا هەردوو ئەندازیار دوو سەربازێن عێراقی هاتنە ئازادکرن (گڤاری, 2021: 27-29؛ نێروەی, 2022).

هێزێن عێراقی بەردەوام هەولا تێکدانا دەڤەرێ و ژ ناڤبرنا بنگەهێن پێشمەرگەی دکر, لەورا ب مەرەما لێگەریانێ ل جهێن پێشمەرگەی ل 5 گولانا 1977 هێزێن عێراقی هێرشەکا بەرفرە ئینا سەر گوندێ هرورێ, پشتی لێگەریانێ, هێزین عێراقی بەرەڤ باشورێ گوندی بۆ سەر رێکا گشتی چوون, ل دەمێ ڤەگەریانێ بۆ لیوا بێگوڤا, هێزێن پێشمەرگەی هێرشی وان کر و زیانێن مەزن گەهاندنێ هژمارەك ژ هێزین مغاویر و هێزێت تایبەت کوشتن و ژمارەك ژێ بریندارکرن, بێ هیچ زیانەك ب هێزین پێشمەرگەی بکەڤیت (ابوعنتر, 2005: 86-87).

پشتی هێزێن عێراقی هەست ب هەبوونا هێزێن پێشمەرگەی ل دەوروبەرێن گوندێ هرورێ کری ل 25 گولانا 1977 ب هێزەکا (500) سەربازی و پشتەڤانیا (9) فروکەیێن هەلیکوپتەر ژ سێ بەرەیانڤە هێرشێ سەر بارەگایێ (پارتی) ل (بیلمبیرێ) ل بەروارێ بالا کر, شەرەکێ دژوار روویدا و زیانێن مەزن ب هێزین عیراقی کەفتن ل دویڤ ئاماران هێزێن عێراقی (45) کوشتی و (30) بریندار هەبوون, زیانێن پێشمەرگە (14) قوربانی بوون, کو تەرمێ چوار پێشمەرگەیان کەفتنە دەستێ هێزێن عێراقی و (9) پێشمەرگە بریندار بوون (بارزانی, 2021ب: 52-53؛ مزووری, 2022: 133-134).

چالاکێن هێزێن پێشمەرگەی دژی حکوومەتێ بەردەوام بوون, سەرکردایەتیا بادینان ل تەباخا 1978 فرمان ل هەمی مەفرزێن پێشمەرگەی کر ب لێدانا هێزێن عێراقی ل هەر جهەکی د شیان دابیت و پێدڤیە ل سەر هەر مفرەزەکێ کریارەکا پارتیزانی ئەنجام بدەت, هوسا هێزین پێشمەرگەی دەست ب هژمارەکا چالاکیێن سەربازی ل دەڤەرا زاخو و ئامێدیێ و دەڤەرێن دی کر (ابوعنتر, 2005: 91), ل دەڤەرا ئامێدیێ هێزێن پێشمەرگەی ل 21 تەباخا 1978 ب چەکێ ئار. بی. جی, چەکێ رەشاش و نارنجوکێن دەستی هێرشی سەر فروکخانا بامەرنێ کر, د ئەنجامدا هژمارەکا سەربازێن حکوومەتێ کوشتن, کو د ناڤدا ئامر لیوایەك هەبوو (عبدالرحمن, 1991: 17), پشتی ڤان کریارێن سەربازی جەوهر نامق سالم ل گەل هژمارەکا ئامر مەفرەزا بەرەڤ دەڤەرێن ئامێدیێ هاتن ژوان: (میلازم عەلی بەرپرسێ دەڤەرا ئامێدیێ, فواد میرانی بەرپرسێ رێکخستنێ, حەمید خواستی, حەمید حەفزوللا, محەمەد خالد بوسەلی, جەمال زاویتەی و حەسەن کێستەی) (نێروەی, 2022), د رێبیڤانا خودا ل سەرسینکێ ب سەرپەرشتیا مەحمود ئێزدی ب توندی هێرشی سەر بارەگایێ حزبا بەعس, بارەگایێ ئەمنێ و کەمپا قوتابێن ئیکەتیا نەتەوەی کر و زیانێن زۆر پێ گەهاندن, د ئەنجامدا هژمارەك سەرباز و پولیسێن حکوومەتێ دهێنە کوشتن بریندارکرن, پێشمەرگە ژی بێ زیان خۆ ل دەڤەرێ ڤەدکێشن (سەعید و قادر, 2014: 77-78).

دەرئەنجام

حکومەتا عێراقێ پشتی شکەستنا شۆرەشا ئیلولێ ل سالا 1975 پلانەکا تۆکومە بۆ نەهێلانا کوردان ل دەڤەرا ئامێدیێ هەبوو, ب رێکا ڤەگوهاستن و تێکەلکرنا کوردان ب زۆری ل گەل کومەلگەها عێراقی و دژایەتیکرن و نەهیلانا کەلتورێ کوردی.

1- خەلکێ قەزا ئامێدیێ ل دەڤەرێن جوداجودا بەر ب هەلمەتێن بەرفرە و بەرنامەرێژکری یێن حکومەتا عێراقێ کەفتن, کو مەرەما گوهرینا دیموگرافیا دەڤەرێ ب تایبەت خەلکێ دەڤەرێن چیایی و ئاسێ ل سەر سنورێ تورکیا ل دەڤەرێن دوسکی ژووری, نێروە, رێکان و بەرواری بالا هاتنە ئەنجامدان .

2- بەشەك ژ خەلکێ دەڤەرا ئامێدیێ رولەکێ دیار د رێکخستن و سەرهلدانا بزاڤێ چەکداری هەبوو.

3- بزاڤا چەکداری ل 26 گولانا 1976 دژی حکومەتا عێراقی ل دەڤەرا ئامێدیێ وەکی هەمی دەڤەرێن دی سەرهلدا, کۆ تێدا هێزێن پێشمەرگەی سەرکەفتێن دیار ل سەر هێزێن حکومەتێ تومارکرن.

4- خەلکێ دەڤەرا ئامێدیێ هاریکایەکا باش بۆ دەستپێکرن و سەرکەفتنا بزاڤێ چەکداری ل دەڤەرێ پێشکێشکر.

5- ڤەگوهاستن و ئاکنجیکرنا خەلکێ دەڤەرا ئامێدیی ل کومەلگەهێن ب زۆری زیان و کاریگەرێن مەزن ژلایێ (سیاسی, ئابووری, جڤاکی و سەربازی) هەبوو, کۆ هەتا نوکە کاریگەریا ڤێ سیاسەتێ ل سەر دەڤەرێ مایە.

لیستا ژێدەران

ئێك: بەلگەنامێن نەبەلاڤەکری:

کتاب شعبة سرسنك(1986), العدد2975/33, في 11/17, دراسة عن ناحية ديرلوك, الى قيادات الفرق الحزبية كافة.

دوو: بەلگەنامێن بەلاڤەکری:

كتاب معاونية أمن سرسنك, العدد192, 1976/2/8, الى مديرية أمن سرسنك/ ق س.

برقية من اللجنة الشؤون الشمالية(1978), الى وزارة الدفاع/ وزارة الداخلية, 1/12.

جمهورية العراق, وزارة التخطيط (1978), نتائج التعداد العام للسكان لسنة 1977, الجهاز المركزي للاحصاء، بغداد

دوو: بیرەوەرێن کەسایەتی:

ب زمانێ کوردی :

ئامێدی, احسان (2010), دەمێ هزر دبنه گوله. دهوك.

بیگداودی, نایف اسماعیل (2021), سێگوشا مرنێ ژ بیرەوەرێن شۆرەشێ. دهوك.

قادر, محەمەد مەلا (2007). خەباتنامه کورته مێژووی پارتی و کەلتووری بارزانی نەم. هەولێر.

کەلەش, حسین عوسمان (ب. س), پێشمەرگەیەك ژیان و بیرهاتن(1961-1991). دهوك.

کیستەی, رزگار (2018), ل ژێر سیبەرا چیا ژ بیرەوەریین شۆرەش و بەرخوەدانی. المجلد بەرگێ ئیکێ. دهوك.

گڤاری, محەمەد (2021). شۆرەشا گولانێ دیرۆك و بەرخۆدان. دهوك.

گوندکی, عەڤدولرحمان (2016). نامەیەك ل شەرنەخێ. (ب . ج).

مزووری, مصطفی (2022), چریسکا بەری شۆرشێ, ئامادەکرن و پێداچوون: سەنتەرێ کوماتە یێ دیکیمێنتکرنا شۆرەشێ, تەهران.

سێ: چاڤپێکەفتن:

ئامێدی, احسان (27/ 8/ 2022) ل دهوکێ.

ئەرەدنی، مستەفا عەبدولرحمان یونس (22/ 9/ 2022) ل سەرسنکێ.

حسن، تحسین عەبدوللا (27/ 9/ 2022), ل قەدشێ.

حفظ الله، عەبدوللا صالح (6 /9/ 2022) ل دهوکێ.

نێروەی, زێرەڤان محەمەد عوسمان ، (13/ 11/ 2022) ل دهوکێ .

عمر قەدشی، تاهر (4/ 7/ 2022) ل قەدشێ.

شکری نێروەیی, شوکری سالح تەمەر ،(17/ 8/ 2022) ل دهوکێ.

قەدشی، جەمال سلێمان عەبدوللا (12 /8/ 2022) ل قەدشێ.

کێستەی, رزگار (16 /10/ 2022) ل دهوکێ.

چوار : پەرتووك:

ب زمانێ کوردی:

ئیسماعیل, سەلام حەوێز (2011), کوردستانی باشور له شۆرەشی چەکدارییەوه بۆ راپەرینی ئاداری نەوەدویەك. هەولێر.

بارزانی, مسعود (2021), بارزانی و بزوتنەوی رزگاریخوازی کورد1975 -1991 شورەشا گولان. بەرگێ چوارێ, بەشێ 1 - 2, کوردستان.

حەمەد, د. دلێر ئەحمەد(2019), مێژووی جولانەوەی نەتەوەی رزگاریخوازی گەلی کورد له باشوری کوردستان (1975 – 1991), سلێمانی.

توڤی و بادی, موسەدەق و ئیسماعیل(2010), رێبەریا پارێزگەها دهوکێ, دهوك.

رەشید, سەلاح (2020), شەرێ ناوخوی کورد بۆچی سەری هەلدا؟ چون گەشەی کرد, سەرئەنجام, سلێمانی.

رێکانی , سامی بنیامێن (ب. م), دەڤەرا شیلادزێ ڤەکولینەکا جوگرافی. دیروکی. شوینەواری, کەلتوری. دهوك.

عەبدولکەریم, سەلام (2011), ژیانی سیاسی ل باشوری کوردستان 1975 – 1991 "سەرهلدانی رەوتی سوسیالستی و دروستبونی حزبی سوسیالستی کوردستان وەك نمونه", (ب.ج).

عەدۆ, ئەسعەد(2021), مێژووی سەرەتای شۆرەشی گولان 1976/5/26, هەولێر.

سەعید عەلو, عیدۆ, خودێدا و قادر حەسەن (2014), محمود ئیزدی.. چەند تیروژکەك ل دور ژیان و خەباتا وی, هەولێر.

سورمێ, هەژار عەزیز (2006), کورد جینوساید و ئیبادەکردن, هەلویستی یاسایی نێودەولەتی, چاپا دوویێ. هەولێر.

گەوهەری,حامید(2020), قیادە موەقەت, ستوکهولم.

مینه, ئەمین قادر(2012), ئەمنی سترانیجیی عێراق و سیکوچکەی: تەرحیل, تەعریب, تەبعیس , سلیمانی.

محەمەد, مراد حکیم (2004), ئاکامە کومەڵایەتییەکانی سیاسەتی راگواستنی کورد له عێراق ل سەر دەمی بەعسدا, سلیمانی.

مەخمووری, غەفوور (2006), بەعەرەبکردتی کوردستان بەعەرەبکردن مەترسیيەکانی – بەرەنگاربوونەوەی, چ2, هەولێر.

ئەمین, نەوشێروان مستەفا (1999), خولانەوە ل ناو بازنەدا دیوی ناوەوەی رووداوەکانی کوردستانی عێراق 1984-1988.

نێروەی, د. عەلی تەتەر(2008), بزاڤی رزگاریخوازی نەتەوەی کورد له کوردستانی عێراق له سالەکانی جەنگی عێراق – ئیران دا 1980 – 1988, هەولێر.

یوسف, یوسف محمد (2020), پارتی گەلی دیموکراتی کوردستان 1981 – 1992, دهوك.

- ب زمانێ عەرەبی:

الفضل, منذر (2005), من الانفال الی الاستقلال شعب یصنع التاریخ. اربیل.

جالیاند, جیرارد (2012), "شعب بدوون الوطن الکرد و الکردستان" ,ترجمة: عبدالسلام النقشبندي, اربیل.

عیسی, حامد محمود (2005), القضية كوردية في العراق من الاحتلال البريطاني الى الغزو الامريكي 1914 – 2003, القاهرة.
دیشتەر, کوینتەر (2004), کورد گەلی لە خشتەبراوەی غەدر لێ کراو, وەرگیران: عەبدولسەلام بەرواری, هەولێر.
عوني, درية (1993), عرب و اكراد خصام ام وئام, القاهرة.
عبدالرحمن, سەروەر (2002), یەکیتی نشتیمانی کوردستان دامەزراندن و دەست پێ کردنەوەی شۆرش (1975-1976), سلێمانی.
عبدالرحمن, سامی (1991), من اوراقی. کوردستان.
قدورة, عماد يوسف (2016), التاثيرات الإقليمي و الدولي في القضية الكردية في العراق (دراسة حالة 1972-1975). دوحة.
كريم, حبيب محمد (1998), تاريخ الحزب الديمقراطي الكوردستاني – العراق (في محطات رئيسية) 1946 – 1993, دهوك.
مكدول, ديفيد (2004). تاريخ اكراد الحديث. بيروت.

ب زمانێ عەرەبی:

ابوعنتر, هاشم رمضان (2005), المحترقون الكورد الحياة و الموت. (د . م).

پێنج: ئینسکلوپیدیا:

نێروەی, د. علی تەتەر (2017),"شورەشا گولانێ ل دەڤەرا بادینان 1976 – 1988ێ", ل ئینسکوپیدیا پارێزگەها دهوك, بەرهەڤکرن:مصدق توفی, بەرگێ4, دهوك.

شەش: گوڤار:

- ب زمانێ کوردی:

الجزائيری, زاهيرة (2002), "پێش ئەنفال و پاش لەبیر چوونەوە", *سەنتەری برایەتی*، ژمارە(24).
ئیسماعیل, سلێمان عەبدوللا (2000),"گورانکاری چەندێتی چنشینە دێهاتیەکان لە هەرێمی کوردستانی عێراق", *گوڤارا سەنتەرێ برایەتی*، ژمارە (17), سالی چوار.
عەبدلحەمید, شیخ عەبدلمەجید (2009),"ریکخستنێن نهێنی د شۆرەشا گولانێ دا", *کوڤارا سیلاڤ*، ژمارە (37).
عەبدولرحمان, سامی (1995),"هەکە لایەنەکی دەست ب شورەشێ کر و جهێ پێ خۆ دیت, بۆ یێت دی ب سانەهی کەڤت ئەو ژی چەکی بهلگرن". *گوڤارا مەتین*، ژمارە(40).
نێروەی, د.عەلی تەتەر (2013), "هەلگیرسانی شۆرەش لە 26ی گولان دروست بوونەوەی ئومێد بوو ل هەناوی نا ئومێدیدا",*گوڤارا گولان*, ژمارە(930).

ب زمانێ عەرەبی:

بوتاني, د. عبدالفتاح علي (2002), "في الذكرىَ ال 26 لاندلاع ثورة طولان",*مجلة متين*، العدد (124).
توفيق و شينك, عەلی تتر و شوان حسين (2019), "دور جوهر نامق سالم في الاعداد و التحضير لثورة طولان 1975-1976",2019." *مجلة جامعة دهوك* العدد(2).
حكم ذاتی, مجلة (1978), العدد (4), السنة الثالثة.

حەفت: روژنامە:

برایەتی(1993),(روژنامە), " دیدار دگەل کەریم شنگاری"، ژمارە (1651), 22 .5.
برایەتی(1993), (روژنامە), " دیدار دگەل یونس رۆژبەیانی" ، ژمارە(1655),27 .5 .
برایەتی(1994), (روژنامە), ژمارە(1953), 2 .5.
برایەتی(1997), (روژنامە), "گولان درێژەپێدەری شورەشی ئەیلوولی مەزنە" , ژمارە (2337), 26 .5.
برایەتی(2002), (روژنامە), "دیدار ل گەل کەریم شنگالی", ژمارە(3695), 26 .5.

هەشت: نشرة اخبارية:

كوردستان, اخبار (1980), (نشره اخباريه), العدد(7), لسنه (6).

نەه: بەرنامێن تێلفزیونی:

بامەرنی, ئیسماعیل مستەفا ، کەنالێ روداو. بەرنامێ پەنجەمۆر, بەشێ ئیکێ (7/ 5/ 2022).

پەراوێز

(1) مەرەم ژێ قەزا ئامێدیێ ب هەر سێ ناحیێن وێڤە د ماوەیێ ڤەکولینێدا (بەرواری بالا (کانی ماسێ), بیبۆ(دێرەلوکێ), سەرسنکێ).

(2) مەبەست ژێ ئەو کومەلگەهن یێن حکومەتا بەعس پشتی سالا 1975 ب مەرەما ئاکنجیکرنا کوردێن د هێنە ڤەگوهاستن دروستکرین, ئەڤ کومەلگەهە زور جودابوون ژ گوندێن رەسەنێن کوردی, د هەر قوناغەکا ڤەگوهاستنێ دا گوهرین تێدا دهاتە کرن, واتە کومەلگەه هەمی ئیك نەخشە و ئیك خانی نەبوون و د چەندین قوناغا دا هاتینە دروست کرن, هەتا بەری سەرهلدانا سالا 1991 حکومەت یا بەردەوام بوو ل سەر دروستکرنا وان, بنێرە: (محەمەد, 2004: ل178).

(3) بۆ زانینا ناڤێن گوندێن و هژمارا کەسێن ل قەزا ئامێدیێ هاتینە ڤەگوهاستن بنێرە: (مینە, 2012: 308-311).

(4) حکومەتێ ل سالێن 1977-1978 زورترین هژمارا کومەلگەهێن ب زوری دروست کرن, ئەڤ کۆمەلگەهە هەمی ئیك قەبارە و نەخشە نەبوون, یان شێوازەیێ ئەندازیاری یێ د ڤان کومەلگەهان دا هاتیە بکارئینا وئیك

نەبوو ژلايێ نەخشەی ئاڤاهيان و كەرستێن تێدا هاتينە بكارئينان, ب گشتی هەر ئاڤاهيەكێ كومەلگەهێ ژ دوو ژوورا و لێنانگەهەك و سەرشوو و تەوالێت و حەوشەكێ پێكهات, ديوارێن هندەك ژ وان ب بەری و گێچێ دروستكربوون و بانێن وان گاريتە و ئاخ بوون وەك كومەلگەها قەدشێ, ديوارێ هندەك كومەلگەهێن دی ژ بەر و چێمەنتوی دروستكربوون بانێن وا كونكريت بوون كۆ رووبەرێ وان بچوكتر بوو ژ يێن پێش خۆ وەك كومەلگەها ديرەلوك, دڤان كومەلگەها دا كێم وكاسيێن زور هەبوون, وەك ديار رژێمێ لەز د دروستكرنا وان دا كربوو. سەردانا ڤەكولەری بۆ هندەك ژ ڤان كومەلگەهان, 2022/5/13.

(5) ريكا هاملتون دناڤبەرا سالێن 1928 -1932 ل سەردەمێ مەلك فيسەلێ ئيكێ و ئينتيدابا بريتانی د ناڤەراستا گەليەكێ كوير و دەڤەرا چيايا يا ئاسێ ژ لايێ ئەندازيارەكێ نيوزلەندی ب ناڤێ (ئارشيا مايلن هاملتون) هاتيە دروست كرن, ب ناڤێ وی هاتيە ناڤكرن, كۆ ژ هەولێرێ دستپێ دكەت و د گەليێ عەلی بەك و دەرتەنگێ رەواندز را دبوريت هەتا دگەهيتە دەرگەهێ حاجی ئومەران يی سنوری ل سەر سنورێ عێراق – ئيران, بۆ هۆركاريێن زێدەتر, بنێرە: (ديشنەر, 2004: ل ل259-260).

(6) پشتی شكەستنا 1975 ب ماويەكی (پارتی) ب سەروكاتيا مەسعود بارزانی بريارا خۆ رێكخستنا (پارتی)دا پشتی چەند كۆمبوونا ل گەل كادرێن گەنج و رەوشەنبير ل هەيڤا نيسان و گولانێ سالا 1975, پاشان كونفرانسی كومەلا خويندكارێن كورد ل دوماهيا هەيڤا تەباخا 1975 ل برلينا روژئاڤا ئەوروپا هاتە گرێدان, ئەڤە باشترێن دەم بوو بۆ كۆمكرنا هەمی ئەندام و لايەنگرێن پارتی ل ئەوروپا, پاشی ڤان ئەندامان ل چريا دوويێ 1975 سەركردايەتيا كاتی يا پارتی دامەزراند و بەلێ ب شێوەيەكێ فەرمی ل كونفرانسێ تەباخا 1976 جێگير كر, بۆ هوركاريێن زێدەتر بنێرە : (نێروەيی, 2008: 70-71, گەوهەری 2020, رەشيد, 2020: 150 - 151).

(7) ئەڤ دەڤەرە دكەڤيتە قونتارا رۆژئاڤايێ چيايێ مەتين ل روژئاڤا قەزا ئامێديێ, كۆ د وی دەمی دا سەر ب ناحيا كانی ماسێ بوو, خەلكێ وا سەر ب هوزا دوسكی نە, ژ ڤان گوندا پێكدهێت: (وەرمێلێ, گەرەگوە, بابيرێ, چەميكێ, كانی بەلاڤێ, كەلا شيخۆ, بانكا, ئەرزێ, باب گوريا). بنێرە: (مزووری, 2022: ل35).

(8) مستەفا بارزانی ل 1 ئادارا 1979 پشتی ململانەيكا دژوار ل گەل نەخوشيا شێرپەنجێ ل نەخوشخانا جورج تاون ل ئەمريكا وەغەرا دوماهيێ كر. بنێرە: (گەوهەری, 2020: ل142).

(9) گوندەكە سەر ب قەزا (بيت الشباب) ل ويلايەتا هەكاری ل كوردستانا باكور, كۆ بارەگايێ سەركردايەتيا كاتی يا (پارتی) بوو. بنێرە: (توفيق و شينك, 2019: ل268).

(10) (ئيكەتی نشتيمانی كوردستان) د وێ باوەريێ دايە ئەڤ مەفرەزە ل دەسپێكێ سەر ب وان ڤەبوون, ب بهانەيا هندێ دوو ژ ئەندامێن ڤێ مەفرەزێ پەيوەندی ب (عومەر دەبابە) كربوو كو ئەندامێ سەركردايەتيا (بزوتنەويا سوسياليستی كوردستان) بوو, كۆ بزوتنەوە بالەكێ (ئيكەتی) بوو بۆ دەسپێكرنا شۆرەشێ, بەلێ (پارتێ) ب هێزێن خۆ دزانن, هەروەك مسعود بارزانی دبێژيت ئەو مەفرەزا ل 26 گولانا 1976 چوونە چيايی و بزاڤ دەستپێكری, ئەندام و پێشمەرگەی پارتی بوون و راستەوخۆ پەيوەندی ب ويڤە هەبوو و ژلايێ ويڤە چەك و هاريكاری بۆ دابينكرينە. بنێرە: (عبدالرحمن, 2002: ص127)؛ (نێروەی, 2008: ل ل78-79).

(11)چونكی دەڤەرا ئامێديێ دەڤەرا ژێر دەستەلاتا پارتی بوو, لەورا هەمی چالاكێن لەشكری يێن هاتينە بەحسكرن چالاكێن پێشمەرگێن پارتی بوون ب ناڤێ سەركردايەتيا كاتی.

(12)كەڤيتە سەر ريبارێ زيێ مەزن ل دەڤەرا بەرواری بالا, دەڤەرێن بەرواری بالا و نێروە و چەلێ پێكڤە گرێدەت, كۆ ئەڤ پرە دناڤبەرا سالێن(1534 – 1576) ل سەر دەستێ سولتان حسێن وەلی میرێ ئامێديێ هاتيە ئاڤاكرن, بۆ هوركاريێن زێدەتر. بنێرە: (ئەدنی, 2007: ل ل29-30).

الوضع السياسى و العسكرى في منطقة اميْدىێ (العمادية)(1975-1979)

الخلاصة

اميْديى خلال سنوات (1975-1979) لعبت دوراً هاماً في التنظيمات الحزبية و الانشيطة العسكرية, خاصة عندما بدأت الحكومة العراقية سياسة الأراضي المحروقة و ترحيل اهالي كوردستان, وفى منطقة اميْديى قامت الحكومة العراقية بتهجير قرى المنقطة فى مرحلتين و توطينها فى خمس مجمعات قسرية التي اقيمت على طرق عام في مناطق الواقعة تحت سيطرتها, و قد شجعت هذه السياسة كوادر (الحزب الديموقراطى الكوردستان –العراق) (پارتى) في اعادة تنظيم الحركة المسلحة في كوردستان, وكانت لمنطقة اميْديى دوراً و تاثيراً كبيراً في ذلك, حيث نظمت عدداً كبيراً من ابناء منطقتها في هذا التنظيم الجديد, و قاموا بتنفيذ انشيطة عسكرية ضد الحكومة العراقية كنقطة انطلاق لحركة گولان عام 1976.

الكلمات الدالة : اميْدى,الترحيل, الپارتى, حركة گولان, المجمعات القسرية.

THE POLITICAL AND MILITARY SITUATION IN THE AMeDI REGION 1975-1979

NECHERVAN MURAD MUSA* and SALAH M. SALIM MAHMOOD**
*Qadish Preparatory School, Amedi District Education, Duhok Governorate General Directorate of Education, Kurdistan Region–Iraq
**Dept. of History, College of Basic Education, University of Duhok, Kurdistan Region–Iraq

ABSTRACT

Amedi during the years (1975-1979) played an important role in party organizations and military activities, especially when the Iraqi government began the policy of scorched lands and the deportation of the people of Kurdistan. On public roads in the areas under its control, and this policy encouraged the cadres of the (Kurdistan Democratic Party-Iraq) (Parti) to reorganize the armed movement in Kurdistan, and the Amedi region had a great role and influence in that, as it organized a large number of the people of its region In this new organization, they carried out military activities against the Iraqi government as a starting point for the Tolan movement in 1976.

KEYWORDS: AMEDI, DEPOTATION, PARTI, GULAN MOVEMENT, FORED COLLECTIVES**.**